

Autorzy wystawy:
dr hab. Elżbieta Rączy,
Jakub Izdebski

Koncepcja graficzna serii:
Aleksandra Kaiper-Miszułowicz

Opracowanie graficzne:
Karol Czechowicz

Recenzja:
dr Aleksandra Namysło,
dr hab. Filip Musiał

Fotografia w tle:
Wiktoria i Józef Ulmowie,
ze zbiorów Mateusza Szpytmy/
Muzeum Polaków Ratujących Żydów
podczas II Wojny Światowej
im. Rodziny Ulmów w Markowej

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**
Oddział w Rzeszowie

POLACY RATUJĄCY ŻYDÓW W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

PODZIAŁ TERYTORIALNY ZIEM POLSKICH PO 1939 R.

Po ataku III Rzeszy i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS) na Polskę we wrześniu 1939 r. jej tereny znalazły się pod dwiema okupacjami. Do Niemiec przyłączono północną, zachodnią i południowo-zachodnią część Rzeczypospolitej. Z terenów, które nie zostały wcielone do Rzeszy utworzono Generalne Gubernatorstwo. Ziemię na wschód od rzek Bug i San zagarnął ZSRS. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w czerwcu 1941 r. cały przedwojenny obszar Polski znalazł się pod okupacją niemiecką.

Podział administracyjny na szczeblu wojewódzkim II Rzeczypospolitej we wrześniu 1939 r. Stolice województw oznaczono okręgami z kropką.

Podział administracyjny ziem polskich od 28 IX 1939 r. do 22 VI 1941 r.

Podział administracyjny ziem polskich po 22 VI 1941 r. do 4 I 1944 r.

TERROR

Bochnia, 18 XII 1939 r. Egzekucja 51 Polaków w odwecie za napad na posterunek niemieckiej policji.
Ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

Okupacja niemiecka ziem polskich należała do jednej z najbardziej brutalnych w Europie. Od początku jej trwania Niemcy wprowadzili dla Polaków surowe prawo, które regulowało wszystkie dziedziny ich życia. Każde wykroczenie przeciw okupantowi i ustanowionym przez niego porządkom narażało Polaków na surowe represje do kary śmierci włącznie. Od początku okupacji Niemcy szczególną agresję skierowali przeciw Żydom. W krótkim czasie za pomocą specjalnych zarządzeń całkowicie wyeliminowali ich z życia gospodarczego, kulturalnego i politycznego okupowanego kraju. Ludność żydowską władze niemieckie także przesiedlały, terroryzowały i mordowały. Od 1941 r. decyzją władz III Rzeszy Żydzi byli skazani na Zagładę.

Szykanowanie Żydów w Zawierciu (obcinywanie brody).
Ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

Fotografia w tle przedstawia egzekucję w getcie łódzkim.
Ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

POLACY REPRESJONOWANI ZA POMOC UDZIELANĄ ŻYDOM

Od października 1941 r. na terenie okupowanej przez Niemców Polski obowiązywało wydane przez Generalnego Gubernatora Hansa Franka zarządzenie o karze śmierci dla Żydów, którzy opuszczają getta bez odpowiedniej zgody oraz dla wszystkich, którzy takim zbiegom udzielają pomocy. Czyn usiłowany był traktowany jako dokonany.

OBWIESZCZENIE

Za zbrodnie wykroczenia przeciwko §§ 1 i 2 Rozporządzenia o zwalczaniu napadów na dzieło niemieckiej odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 2. 10. 1943 (Dziennik Rozporządzeń Gen. Gub. Nr. 82/43) zostali przez Sąd doraźny Dowódcy Policji Bezpieczeństwa i SD w Okręgu Krakowskim skazani na karę śmierci:

1. Kuzniec Piotr, bez zawodu, z Zagórza za udział w napadach bandyckich
2. Aksionow Michał, bez zawodu, z Sieteszy za udział w napadach bandyckich
3. Wrucha Bronisław, rolnik, z Chłopic za należenie do nielegalnej organizacji
4. Brudek Franciszek, rolnik, z Chłopic za należenie do nielegalnej organizacji
5. Kowalczyk Bronisław, cieśla, z Antoniówa za należenie do nielegalnej organizacji
6. Dyl Ludwik, szlifierz metalowy, z Polów-Antoniowska za należenie do nielegalnej organizacji
7. Pałka Ryszard, robotnik tartaczny, z Zarzera za należenie do nielegalnej organizacji
8. Majkut Antoni, rolnik, z Grodziska-Górnego za popalenie Żydów przez oddanie im schronienia
9. Kiper Leon, handlarz, z Jarosławia za popalenie bandyżów przez zabranie ich broni
10. Hanula Michał, spawacz, z Szówska za należenie do nielegalnej organizacji

Na osobach pod Nr. 1-2 wyrok został już wykonany. Pozostali zasądzeni są przewidziani do ułaskawienia.

Gdyby jednak w następnych 3 miesiącach nastąpiły napady na Niemców, obywateli z Rzeszą Niemiecką sprzymierzonych albo też Niemców, którzy współpracują przy odbudowie Generalnego Gubernatorstwa, to zostanie za każdy napad na jedną z tych osób przynajmniej 10 wyżej wymienionych osób rozstrzelanych a to za czyny komunistycznych elementów, przynależni do organizacji komunistycznej i za czyny innych grup nielegalnych, do tych kół przynależne osoby. Za zamachy względnie gwałty na urzędnika, które służą niemieckiej odbudowie Gen. Gubernatorstwa, zostanie z wyżej wymienionych tyłu rozstrzelanych, jak to odpowiada ciężkości wypadku.

Diatego leży w interesie niemieckiej ludności przez odpowiednią współpracę przy unieemożliwieniu aktów gwałtu oraz przez sciganie sprawców, umożliwić przewidzianym do ułaskawienia skorzystanie z aktu łaski.

Der SS- und Polizeiführer
im Distrikt Krakau

Krakau, dnia 23. 2. 1944

ANTONI MAJKUT

mieszkał z rodziną w Grodzisku Górnym niedaleko Leżajska. Za udzielanie pomocy dwójce Żydów w marcu 1944 r. został rozstrzelany w Łańcucie. 9 II 2010 r. został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski przez Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego.

Fotografia przedstawia Antoniego Majkuta (powyżej kenkarta Antoniego Majkuta).

Ze zbiorów Ludwika Majkuta

Po prawej obwieszczenie niemieckie z 23 II 1944 r. o skazaniu na karę śmierci Polaków, w tym Antoniego Majkuta.

Ze zbiorów Muzeum w Przeworsku

OBWIESZCZENIE!

Za zamach morderczy na niemieckich policjantów Straży kolejowej, Wilhelma WEISERA i Rudolfa WEGNERA z Krakowa, jakoteż za napady na dwa pociągi na odcinku Krakau-Cudynowice-Miechow dnia 26. I. 1944 zastrzelono dnia 29. I. 1944 celem ostrzeżenia 80 osób wymienionych w moich obwieszczeniach z dnia 4., 11. i 18. 12. 1943.

Za zbrodnie z §§ 1 i 2 Rozporządzenia o zwalczaniu zamachów zwróconych przeciwko niemieckiemu dziełu odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 2. 10. 1943 (Dziennik rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa Nr. 82/43) zostali zasądzone przez Sąd Doraźny przy Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD für den Distrikt Krakau na karę śmierci następujące osoby:

1. Ciesniak Edmund Nlich z Krakowa
2. Smolnik Jan Lesiewicz z Krakowa
3. Majkut Antoni z Krakowa
4. Wilhelm Zietek z Krakowa
5. Kazimierz Wóbel z Krakowa
6. Józef Pietrzak z Krakowa
7. Jan Ocholski z Krakowa
8. Mieczysław Wolk z Krakowa
9. Władysław Kocien z Krakowa
10. Bolesław Szanda z Krakowa
11. Józef Dworzak z Krakowa
12. Antoni Zaleski z Krakowa
13. Kazimierz Ocholski z Krakowa
14. Józef Wilkosz z Krakowa
15. Zbigniew Kluska z Krakowa
16. Franciszek Piskarczyk z Krakowa
17. Władysław Harbich z Krakowa
18. Stefan Giliewicz z Krakowa
19. Bogumił Suchala z Krakowa
20. Stanisław Lemjowicz z Krakowa
21. Tadeusz Walda z Krakowa
22. Jan Schora z Krakowa
23. Karol Laba z Krakowa
24. Antoni Kawaler z Krakowa
25. Stanisław Kluba z Krakowa
26. Witold Sygiericz z Krakowa
27. Wojciech Kowal z Krakowa
28. Piotr Fajara z Krakowa
29. Stanisław Szeląg z Krakowa
30. Alfons Jabłoński z Krakowa
31. Wojciech Chodziur z Krakowa
32. Józef Twardowski z Krakowa
33. Stanisław Larysz z Krakowa
34. Stanisław Wierzbicki z Krakowa
35. Władysław Bartusik z Krakowa
36. Tadeusz Pazniak z Krakowa
37. Władysław Rams z Krakowa
38. Marian Poprawski z Krakowa
39. Franciszek Kawaler z Krakowa
40. Antoni Czapliński z Krakowa
41. Marian Bromboszcz z Krakowa
42. Franciszek Nitko z Krakowa
43. Mieczysław Koczwarak z Krakowa
44. Stefan Dąbrowski z Krakowa
45. Franciszek Komosiński z Krakowa
46. Adam Golik z Krakowa
47. Bronisław Stach z Krakowa
48. Antoni Gawrys z Krakowa
49. Władysław Kubacki z Krakowa
50. Emil Woźniak z Krakowa
51. Franciszek Smajek z Krakowa
52. Antoni Beblot z Krakowa
53. Józef Maj z Krakowa
54. Edward Ryncarz z Krakowa
55. Stanisław Stramski z Krakowa
56. Zbigniew Witowski z Krakowa

Na osobach wymienionych pod 1-3 wyrok został już wykonany. Pozostali zasądzeni są przewidziani do ułaskawienia.

Gdyby jednak w następnych trzech miesiącach powtórzyły się napady na Niemców, obywateli z Rzeszą Niemiecką sprzymierzonych albo też Niemców, którzy współpracują przy odbudowie Generalnego Gubernatorstwa, to zostanie za każdy napad na jedną z tych osób przynajmniej 10 wyżej wymienionych osób rozstrzelanych a to za czyny komunistycznych elementów, przynależni do organizacji komunistycznej i za czyny innych grup nielegalnych, do tych kół przynależne osoby. Za zamachy względnie gwałty na urzędnika, które służą niemieckiej odbudowie Gen. Gubernatorstwa, zostanie z wyżej wymienionych tyłu rozstrzelanych, jak to odpowiada ciężkości wypadku.

Leży więc w interesie niemieckiej ludności przez odpowiednią współpracę przy unieemożliwieniu aktów gwałtu oraz przez sciganie sprawców umożliwić przewidzianym do ułaskawienia skorzystanie z aktu łaski.

Krakau, dnia 29. I. 1944.

TADEUSZ PAZIUK

(1894-1944) w czasie II wojny światowej mieszkał w Krakowie. Za pomoc udzielaną Żydówce został aresztowany przez gestapo i rozstrzelany 29 I 1944 r. w Grębałowie (wówczas wieś, aktualnie część Nowej Huty – dzielnicy Krakowa).

Obok fotografia przedstawiająca Tadeusza Paziuka oraz obwieszczenie o skazaniu na karę śmierci Polaków.

Wśród wymienionych jest Tadeusz Paziuk (nr 36). Ze zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

POLACY REPRESJONOWANI ZA POMOC UDZIELANĄ ŻYDOM

W październiku 1942 r. dowódca SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie rozszerzył działanie kary śmierci także na osoby postronne. Od tego czasu na okupowanych polskich ziemiach stosowana była odpowiedzialność zbiorowa. Jej ofiarami były m.in. pięcioosobowa rodzina Baranków z Siedlisk koło Miechowa, rodziny Kowalskich, Kosiorów, Obuchiewiczów, Skoczylasów ze Starego Ciepiewa i Rekówki, a także dziewięcioosobowa rodzina Ulmów z Markowej koło Łańcuta. Wszyscy zostali rozstrzelani lub spaleni żywcem. Razem z Polakami zginęli ukrywani przez nich Żydzi.

RODZINA KOWALSKICH

Bronisława i Adam Kowalscy ukrywali dwoje Żydów. Rodzina Kowalskich wraz z ich pięciorgiem dzieci, a także osoby z rodzin Obuchiewiczów, Skoczylasów i Kosiorów zostali zamordowani 6 XII 1942 r. w pacyfikacji przeprowadzonej w Ciepiewie Starym i Rekówce. Łącznie zastrzelono lub spalono żywcem 34 osoby. Fotografia w tle z publikacji: Grzegorz Górny, *Sprawiedliwi. Jak Polacy ratowali Żydów przed Zagładą*, Warszawa 2013.

RODZINA BARANKÓW

ukrywała na terenie gospodarstwa żydowską rodzinę Gotfriedów. 15 III 1943 r. Łucja i Wincenty Barankowie z synami Henrykiem i Tadeuszem oraz ukrywani przez nich Żydzi zostali rozstrzelani przez Niemców. W 2013 r. prezydent RP Lech Kaczyński nadał pośmiertnie Łucji, Katarzynie i Wincentemu Barankom Krzyże Komandorskie Orderu Odrodzenia Polski.

Fotografia u góry po prawej przedstawia fragment drzewi z gospodarstwa, należącego do rodziny Baranków, z widocznymi śladami po kulach.

Ze zbiorów Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej, fot. Michał Kalisz, 2015 r.

Fotografia u góry po lewej przedstawia Łucję i Wincentego Baranków (Ze zbiorów Mateusza Szpytmy).

Na fotografiach po prawej stronie synowie Baranków, od góry: Henryk i Tadeusz (Ze zbiorów Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie).

RODZINA ULMÓW

od jesieni 1942 r. ukrywała ośmiorgo Żydów: Saula Goldmana i jego czterech synów, a ponadto dwie córki oraz wnuczkę Chaima Goldmana z Markowej. Wiktorię i Józefa Ulmów wraz z ich sześciorgiem dzieci oraz wszystkich ukrywanych Żydów zamordowano 24 III 1944 r.

13 IX 1995 r. Wiktoria i Józef Ulmowie zostali uhonorowani tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Fotografie ze zbiorów Mateusza Szpytmy / ze zbiorów Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej

POMOC INDYWIDUALNA

Od drugiej połowy 1941 r. na okupowanych ziemiach polskich Niemcy rozpoczęli eksterminację ludności żydowskiej. Pomimo bardzo trudnych warunków życia codziennego, terroru i morderstw dokonywanych przez Niemców na Polakach oraz wzajemnych antagonizmów dzielących ludność polską i żydowską znaleźli się Polacy, którzy zdecydowali się pomóc Żydom w przetrwaniu niemieckiej okupacji. Były to przede wszystkim czyny indywidualne poszczególnych osób, których często wspierała rodzina i bliscy.

MIECZYŚLAW FOGG

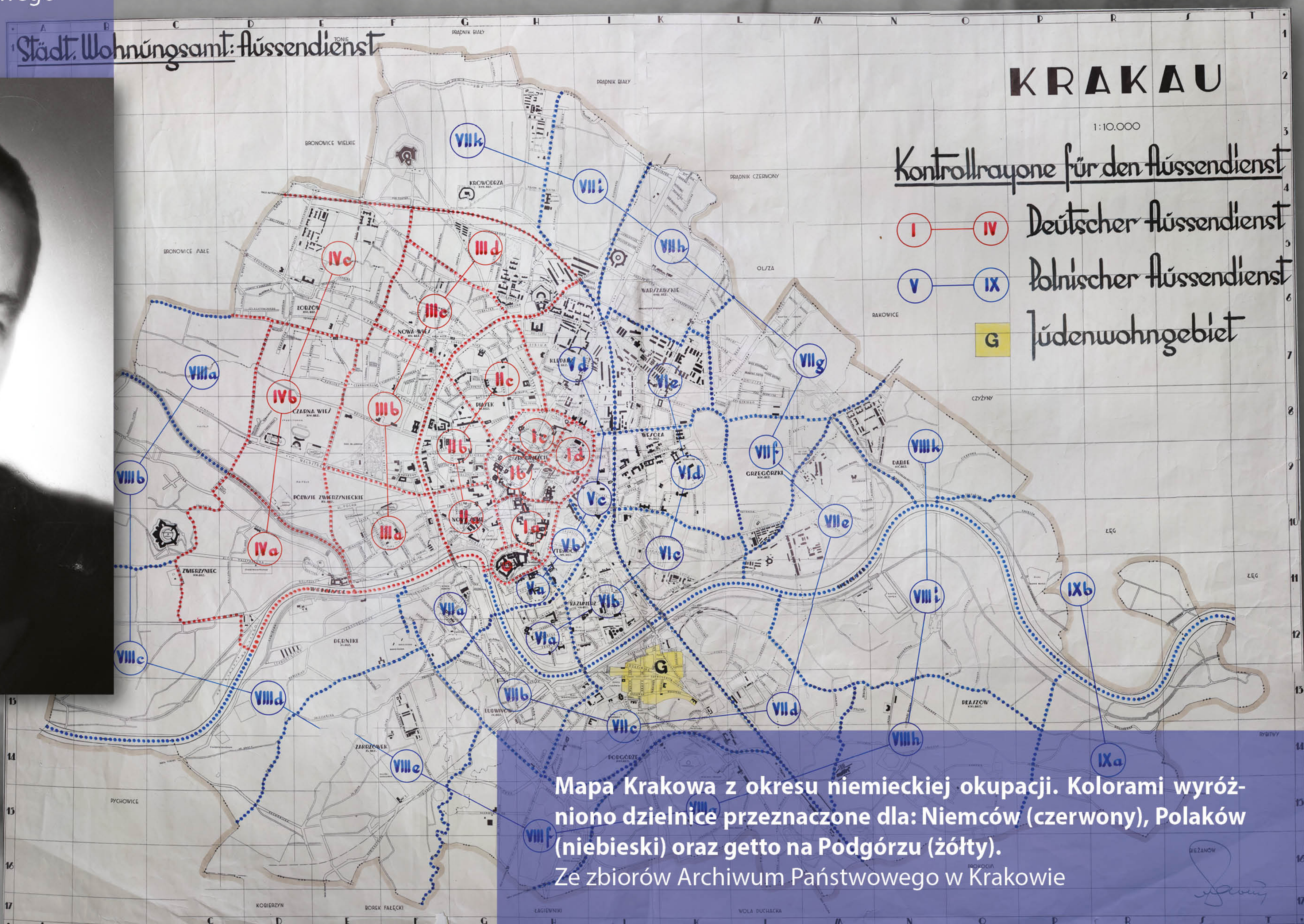
Jeden z najbardziej znanych polskich piosenkarzy. W swoim warszawskim mieszkaniu ukrywał trzyosobową rodzinę Singerów. Pomagał także trzem innym żydowskim znajomym, którym udzielał czasowego schronienia i dostarczał żywność.

26 X 1989 r. Mieczysław Fogg został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Fotografia ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

TADEUSZ PANKIEWICZ

Polski farmaceuta. W czasie niemieckiej okupacji prowadził aptekę „Pod Orłem” na terenie krakowskiego getta. Wykorzystywał ją, aby pomagać Żydom. Pośredniczył w przemycaeniu lekarstw i pieniędzy dla mieszkańców getta. Pomagał mu w tych działaniach personel apteki. 10 II 1983 r. Tadeusz Pankiewicz został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Na fotografii w tle Tadeusz Pankiewicz podczas pracy w aptece. Po lewej pracownica apteki Helena Krywaniuk. Ze zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

Mapa Krakowa z okresu niemieckiej okupacji. Kolorami wyróżniono dzielnice przeznaczone dla: Niemców (czerwony), Polaków (niebieski) oraz getta na Podgórzu (żółty). Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie

POMOC INDYWIDUALNA

MARIA FEDECKA

Razem z rodziną mieszkała w Wilnie. W latach 1942-1944 w Lebiodzie Wielkiej (woj. nowogródzkie), w majątku rodzinnym męża, umieszczała Żydów z getta wileńskiego, a następnie starała się dla nich o tzw. aryjskie dokumenty, wyszukiwała im posady i kryjówki. W tej działalności mogła liczyć na pomoc rodziny i przyjaciół. 4 I 1987 r. Maria Fedecką została pośmiertnie uhonorowana tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

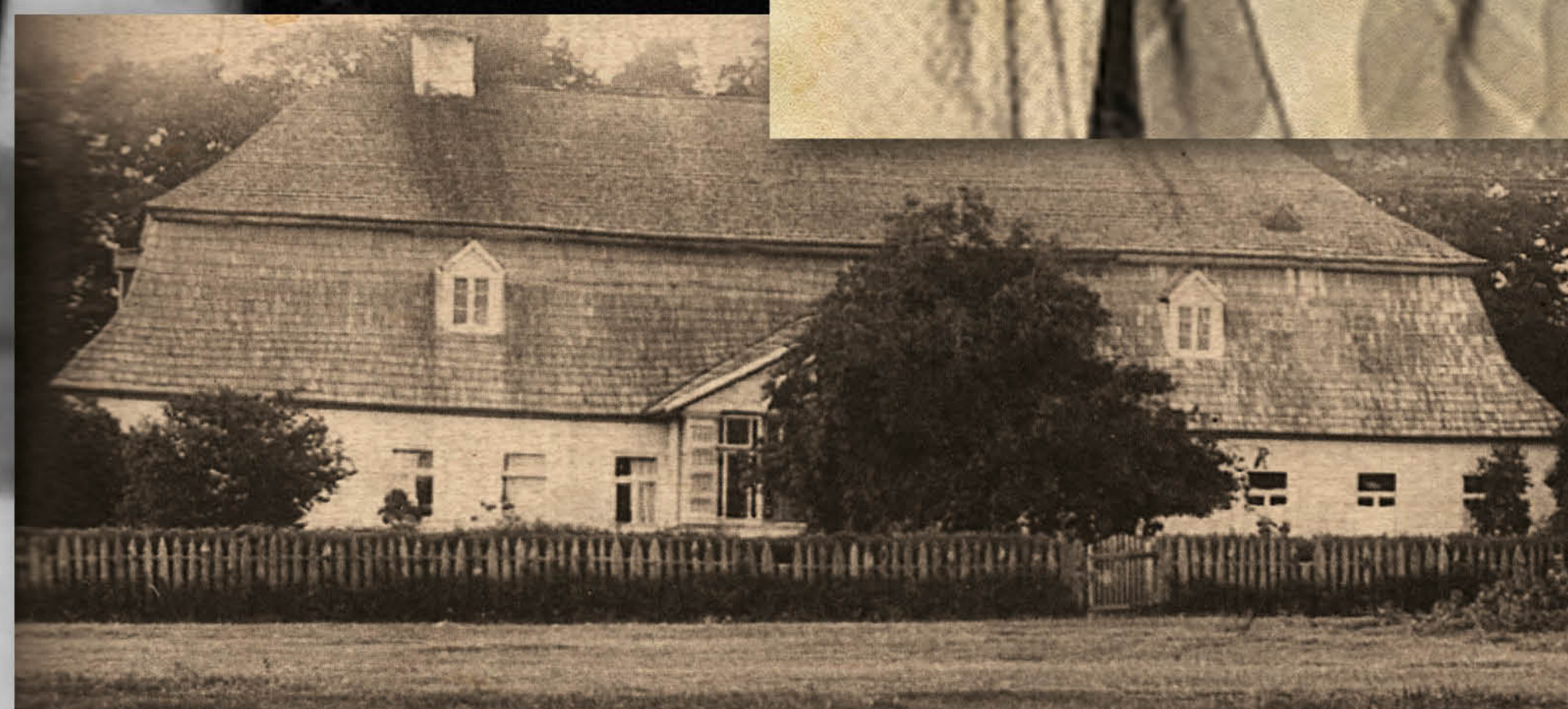
JÓZEF KLESZCZYŃSKI I JEGO CÓRKA ZOFIA

Mieszkali we dworze w Jakubowicach (obecnie powiat proszowski w woj. małopolskim). Od 1942 r. do końca okupacji niemieckiej rodzina Kleszczyńskich dożywiała żydowską rodzinę Łapów (matkę z trójką małoletnich dzieci), która ukrywała się w pobliskiej wsi.

Fotografie przedstawiają Józefa i Zofię Kleszczyńskich. Ze zbiorów Krystyny Esteves

Na fotografii w tle Maria i Stanisław Fedeccy z córką Barbarą.

Z publikacji: *Polscy Sprawiedliwi – Przywracanie Pamięci* (www.sprawiedliwi.org.pl) / ze zbiorów Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie

Fotografia powyżej przedstawia Marię Fedecką i uratowaną Dałę Smilg. Poniżej dom fedeckich w Lebiodzie Wielkiej.

Z publikacji: *Polscy Sprawiedliwi – Przywracanie Pamięci* (www.sprawiedliwi.org.pl) / ze zbiorów Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie

POMOC INDYWIDUALNA

RODZINA CZAJKOWSKICH

Mieszkała w czasie niemieckiej okupacji w Zręcinie koło Krosna. Latem 1942 r. czteroosobowa rodzina Lipińców, dwaj bracia Bergmanowie oraz Chaskiel Morgenstern i Josef Brajtowicz zgłosili się do byłych sąsiadów, Czajkowskich, z prośbą o ukrycie. Czajkowscy zrobili im kryjówkę w oborze, w której ukrywali Żydów przez dwa lata. Wszystkim udało się przeżyć.

4 VI 1963 r. Bronisława i Szymon Czajkowscy zostali uhonorowani tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, Andrzej Czajkowski – 28 II 1985, a Bronisława Czajkowska-Lipińska i Walerian Czajkowski – 24 II 1988 r.

Od lewej: Irena i Chaskiel Morgenstern, Bronisława Czajkowska.
Ze zbiorów rodziny Lipińskich

Dom rodziny Czajkowskich w Zręcinie wraz z zabudowaniami gospodarczymi.
Fot. Igor Witowicz

Sonia Pomeranc z Andrzejem Czajkowskim przed zabudowaniami, w których ukrywała się w czasie okupacji wraz z innymi Żydami.
Ze zbiorów rodziny Lipińskich

POMOC DUCHOWIEŃSTWA

W pomoc ludności żydowskiej zaangażowała się także część duchowieństwa zakonnego i świeckiego różnych obrządków chrześcijańskich. Ukrywano Żydów na plebaniach, w klasztorach, wydawano im metryki chrztu i dożywiano.

KS. MARCELII GODLEWSKI

Ks. Prałat Marcelii Godlewski (1865-1945) był w latach 1915-1945 proboszczem kościoła Wszystkich Świętych w Warszawie. W czasie niemieckiej okupacji Parafia Wszystkich Świętych znalazła się na terenie getta. Ks. Godlewski brał udział w przemycaniu do niego żywności i lekarstw, starał się o fałszywe dokumenty dla Żydów i pomagał im się ukrywać. Ks. Marceli Godlewski 14 VII 2009 r. został uhonorowany tytułem „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”.

Fotografia ze zbiorów ks. Piotra Walendzika

FELIKS TEODOR GOETH

Pastor wyznania ewangelicko-augsburskiego, kapelan wojskowy w stopniu pułkownika. W czasie wojny mieszkał w Warszawie. Dostarczył 160 ostemplowanych, czystych blankietów metryk i świadectwo chrztu dr. Michałowi Lityńskiemu ze Szpitala Ujazdowskiego w Warszawie. Dr Lityński wypełniał je i przekazywał osobom, które zmuszone były ukrywać się przed władzami okupacyjnymi. Co najmniej 50 z takich dokumentów otrzymali Żydzi.

Fotografia ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego

Na fotografii w tle grupa dzieci z ukraińskim zakonnikiem Danielem Tymczyną w sierocińcu w Uniowie (powiat przemysłański). Wśród dzieci ukrywający się trzej żydowscy chłopcy: Leon Chameides, Adam Rotfeld, Oded Amarant.

Sierociniec przynależał do Kościoła greckokatolickiego. Opiekę nad nimi sprawował Klemens Szeptycki za wiedzą i aprobatą swojego brata Andrzeja Szeptyckiego, zwierzchnika Kościoła greckokatolickiego.

W lutym 1995 r. Klemens Szeptycki został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. W 2001 r. został wyniesiony na ołtarze przez Papieża Jan Pawła II. 13 XI 2008 r. prezydent RP Lech Kaczyński nadał pośmiertnie Klemensowi Szeptyckiemu Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski.

Fotografia ze zbiorów Leona Chameidesa

KS. WŁADYSŁAW GŁOWACKI

Ks. Głowacki wystawił co najmniej pięciu Żydom aryjskie metryki chrztu, a od sierpnia 1942 r. aż do końca niemieckiej okupacji w parafii na Służewcu ukrywał Żydówkę Helenę Łabędź. 28 X 1982 r. został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Fotografia ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego

POMOC DUCHOWIEŃSTWA

Siostry zakonne, prowadząc sierocińce i szpitale miały największą możliwość ukrywania wśród swoich podopiecznych żydowskich dzieci. Jednymi z nich były zakonnice ze Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi z Sambora (byłe woj. lwowskie, obecnie Ukraina), które ukrywały grupę żydowskich dzieci. Wśród tych, które przeżyły był m.in. Jerzy Bander. Urodził się w niemieckim więzieniu w Samborze w 1942 r. Został z niego wyniesiony, a następnie ukryty w sierocińcu Sióstr Franciszkanek rodziny Maryi przez Polkę Marię Wachułka.

Jerzy Bander.
Ze zbiorów Jerzego Bandera

Maria Wachułka.
Ze zbiorów
Jerzego Bandera

Fotografia w tle przedstawia budynek, w którym Siostry Franciszkanek prowadziły ochronkę, gdzie ukrywały żydowskie dzieci.
Fot. Igor Witowicz, 2018

Siostra Celina Aniela Kędziarska z dziećmi w sierocińcu w Samborze. 14 I 2015 r. została uhonorowana tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.
Ze zbiorów Marii Urbanowicz

POMOC ZORGANIZOWANA

Dnia 27 IX 1942 r. z inicjatywy Zofii Kossak-Szczuckiej i Wandy Kraheleskiej-Filipowicz powołano Tymczasowy Komitet Pomocy Żydom, który 4 XII 1942 r. został przekształcony w Radę Pomocy Żydom „Żegota”. Była to jedyna konspiracyjna organizacja w Europie wspierana przez polski rząd na uchodźctwie. Celem „Żegoty” było niesienie pomocy ludności żydowskiej w okupowanym kraju. Współpracował z nią m.in. Władysław Bartoszewski, polityk i publicysta oraz Irena Sendler, która od września 1943 r. kierowała referatem dziecięcym „Żegoty”.

IRENA SENDLER

Działając w konspiracji prowadziła akcję ratowania żydowskich dzieci z warszawskiego getta. Wraz ze swoimi współpracownikami ocaliła kilkaset dzieci, ich dokładna liczba pozostaje nieznana. 19 X 1965 r. została uhonorowana tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Ze zbiorów Wikimedia Commons

Na fotografii w tle pierwszy z lewej stoi Władysław Bartoszewski. 14 XII 1965 r. został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.
Ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

Julian Grobelny, pierwszy przewodniczący Rady Pomocy Żydom „Żegota” (styczeń 1943 - marzec 1944). 8 III 1987 r. Julian Grobelny został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Fotografia ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

Stwierdzam, że niżej wymienione osoby współpracowały ze mną na odcinku ratowania ludności żydowskiej w ramach akcji Rady Pomocy Żydom.

Z I	ośrodka opieki	1. Szubowska-Frankowska, Mickiewicza 25 m.123
II	"	2. Drodowska-Rogowiczowa, Mińska 15 m.49
III	"	3. Franciszkiewicz Z.prac. w Lidze Kobiet, Elektoralna 13.
IV	"	4. Nowak H. Lubelska 30-32
V	"	5. Wyrobkova-Delawska W., Krasieńskiego 18
VI	"	6. Grabowska J. Łódź, ul. Żwirki 18 m.14
VII	"	7. Bilwida J. prac.KC PZPR Zakład Historii Partii
VIII	"	8. Witkiewicz A. Bazuskiego 27 m.18
IX	"	9. Ferster W. pracuje w Str.Demokr. Jesna 6
X	"	10. Papuziński St. Lwowska 3
XI	"	11. Kucakowska I., Akademicka 3 m.21

Z centrali Wydziału op.:

- ✓ 12. Palester M. Dalibora 1
- ✓ 13. Dr. Iącki M. Al. 3 Maja 14
- ✓ 14. Dr. Maykowski J., Targowa 84
- ✓ 15. Krasnodębska M. Kobyłka, Żymirskiego 44.
- ✓ 16. Dobraczyński J., Hetmańska 42
- ✓ 17. Piotrowska J. Lekarska 9 m.1
- ✓ 18. Schultz I., Wspólna 52-54 m.27

Osoby pracujące w różnych instytucjach:

- ✓ 19. Palester-Chlebowski M., Łowicka 51-53
- ✓ 20. Dr. prof. Trojtanowski A., Kozia 5
- ✓ 21. Szeszkoti, Lewartowskiego 10 m.11, pielęgniarka
- ✓ 22. Kukulka M., ul. Baszty 2 u córki Pał M. nauczycielka
- ✓ 23. Bussoldowa, Józefów k-W. położna
- ✓ 24. Dr. Rudolf-Skokowska M., Opoczyńska 10
- ✓ 25. Lewicka-Malinowska H. Kobyłka, Żymirskiego 44.
- ✓ 26. Klimowicz A., Łowicka 51-53
- ✓ 27. S.S. Stawiecki Zakład dla dzieci w Turkowicach k. Lublina
- ✓ 28. S.S. Rodziny Marii - Zakład w Prudach k. W-wy.
- ✓ 29. Centrala S.S. Rodziny Marii, Hoża, Matka Getter.

Do listy tej dochodziło jeszcze 15 osób, które zginęły w czasie wojny.

Irena Sendlerowa
Plac na Rozdrożu 3 m.22
tel 819-43

Warszawa, dn. 26. IV. 63 r.

Wykaz współpracowników Ireny Sendler zaangażowanych w akcję pomocy dzieciom żydowskim.

Ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie

POMOC POZA GRANICAMI OKUPOWANEGO KRAJU

Poza obszarem okupowanej Polski także starano się nieść pomoc skazanym na Zagładę Żydom. W Bernie działała grupa polskich dyplomatów (Konstanty Rokicki, Aleksander Ładoś, Stefan Ryniewicz, Juliusz Kühl), którzy wspólnie z żydowskimi działaczami stworzyli ośrodek nielegalnej produkcji paszportów południowoamerykańskich, które następnie przekazywano Żydom zagrożonym Zagładą. Na Węgrzech w akcję ratowania ludności żydowskiej zaangażowany był Henryk Sławik. Został zamordowany przez Niemców w obozie koncentracyjnym Mauthausen-Gusen. Kurierzy Podziemnego Państwa Polskiego przekazywali aliantom informacje o eksterminacji Żydów dokonywanej przez Niemców na obszarze okupowanej Polski i apelowali o podjęcie działań mających na celu powstrzymanie Holocaustu.

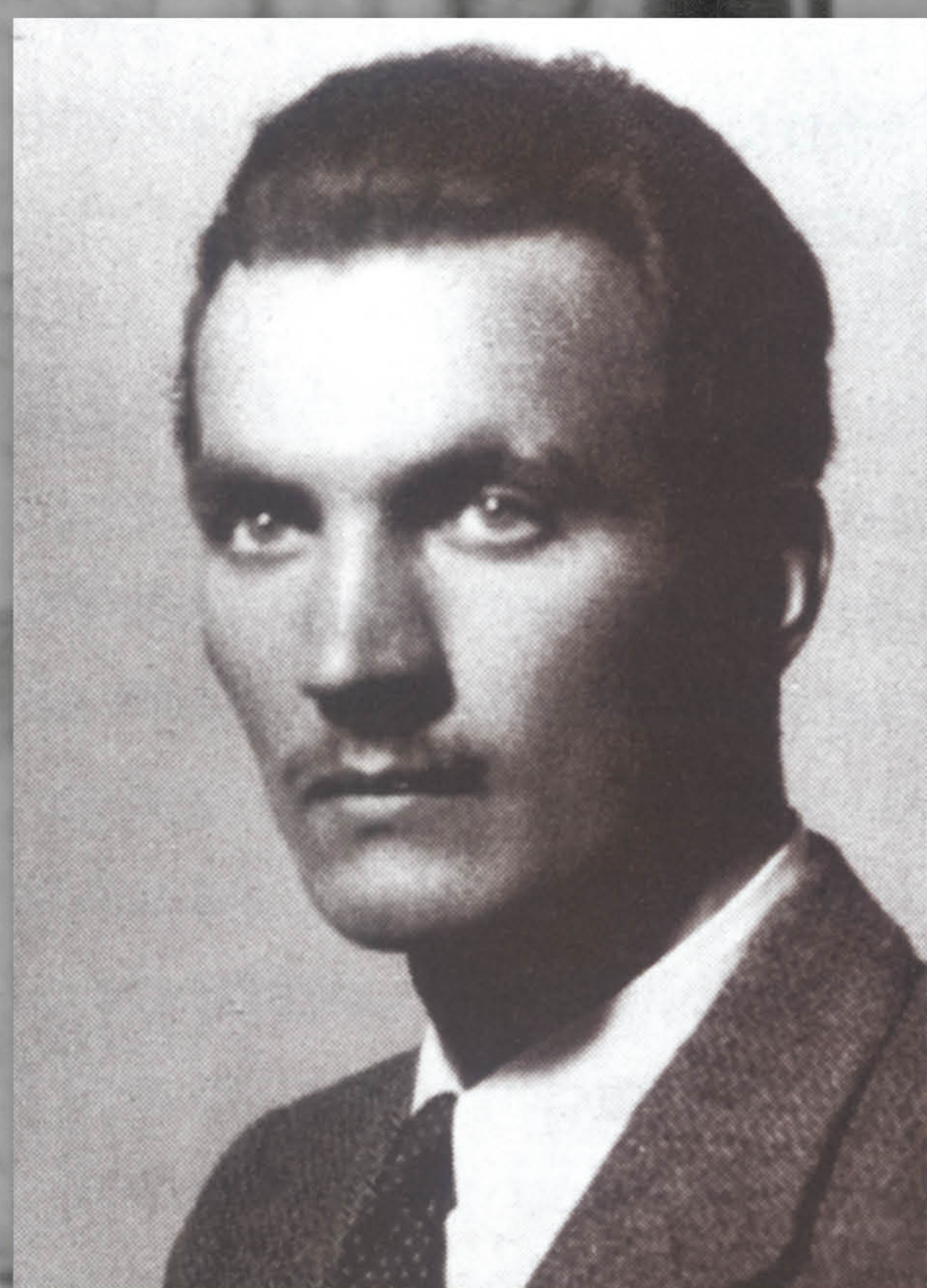

Sierociniec w Vacu nad Dunajem dla dzieci polskich Żydów. Jego organizatorami byli Henryk Sławik i Józef Antall. Ze zbiorów Grzegorza Łubczyka

HENRYK SŁAWIK

działacz społeczny i polityczny, kierował Komitetem Obywatelskim do Spraw Opieki nad Polskimi Uchodźcami na Węgrzech. Pomagał m.in. wyrabiać nielegalne dokumenty, w ten sposób, według Yad Vashem, uratował około 5 tysięcy Żydów. 27 I 1977 r. uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. W 2010 r. Prezydent Lech Kaczyński odznaczył go pośmiertnie Orderem Orła Białego.

Fotografia w tle przedstawia Henryka Sławika z córką Krystyną. ze zbiorów Grzegorza Łubczyka

JAN KARSKI (właśc. Jan Koziелеwski)

Kurier Polskiego Państwa Podziemnego. 2 VI 1982 r. uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. W 1994 r. rząd Izraela przyznał mu honorowe obywatelstwo, a Prezydent RP Lech Wałęsa Order Orła Białego. W 2012 r. Prezydent USA Barack Obama odznaczył Jana Karskiego Prezydenckim Medalem Wolności.

Fotografia z publikacji: *The Encyclopedia of the Righteous Among the Nations Rescuers of Jews during the Holocaust*, Jerusalem 2004

ALEKSANDER ŁADOŚ

Polski dyplomata i polityk. Od maja 1940 r. do lipca 1945 r. pełnił obowiązki ambasadora RP w Szwajcarii. Działając w polskiej służbie dyplomatycznej, Aleksander Ładoś m.in. przekazywał pieniądze dla organizacji żydowskich działających w warszawskim getcie przeznaczone na wykupowanie Żydów z rąk gestapo.

Fotografia ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

W ZAGROŻENIU

Wielu ukrywających się Żydów oraz pomagających im Polacy żyło w ciągłym zagrożeniu. Część otoczenia była bowiem z różnych powodów nieprzychylna, a nawet wroga wobec ludności żydowskiej. Zdarzało się, że denuncjowano uciekinierów z gett czy ich szantażowano. Skala takich zachowań musiała być niemała, skoro część polskiego podziemia niepodległościowego podjęła próbę przeciwdziałania takim czynom.

SZANTAŻE I ICH ZWALCZANIE

Kierownictwo Walki Cywilnej komunikuje: „Społeczeństwo polskie, mimo iż samo jest ofiarą okropnego teroru, ze zgrozą i głębokim współczuciem patrzy na mordowanie przez Niemców resztek ludności żydowskiej w Polsce. Założyło ono przeciwko tej zbrodni protest, który doszedł do wiadomości całego wolnego świata, zaś Żydom, którzy zbiegli z getta lub z obozów kaźni — udzieliło tak wydatnej pomocy, że okupant opublikował zarządzenie, grożące śmiercią tym Polakom, którzy pomagają ukrywającym się Żydom. Niemniej znalazły się jednostki, wyzute ze czci i sumienia, rekrutujące się ze świata przestępczego, które stwarzają sobie nowe źródło występnego dochodu przez szantażowanie Polaków, ukrywających Żydów i Żydów samych.

K.W.C. ostrzega, że tego rodzaju wypadki szantażu są rejestrowane i będą karane z całą surowością prawa, w miarę możliwości już obecnie, a w każdym razie w przyszłości“.

ZAGRANICA

DZIAŁANIA WOJENNE

Fortuna kołem się toczy. Przed tygodniem czyniąc przegląd wojenny na wschodzie wypowiedzieliśmy zdanie o niebezpieczeństwie tego momentu każdej akcji ofensywnej, kiedy prowadzący ofensywę, oderwawszy się daleko od swych baz zaopatrzenia i zużywszy siły ludzkie i materiały wojenne, resztką tchu dobija do wyznaczonych sobie granic działań ofensywnych. W złą widac chwilę wypowiedzie liśmy to zdanie. Tydzień sprawozdawczy był bowiem tygodniem dramatycznym dla wojsk sowieckich. Wyznaczona przez sztab sowieckiej linja Dniepru — okazała się zbyt odległą dla wyczerpanych dziesięcioletnią ofensywą wojsk. Grupa niemieckich armij południowych, wzmocniona kilkudziesięcioma dywizjami rezerwowymi i skoncentrowana w rejonie Zagłębia Donieckiego, spowodowała kryzys w działaniach. Jeszcze przed dwoma tygodniami wydawało się, że gra zakończy się na południu „na remis“, że równowaga sił i roztopy spowodują tylko to, iż ofensywa sowiecka utknie, zaś Niemcy nie będą zdolni do poważniejszej operacji zaczepnej i że na skutek tego nastąpi tu paromiesięczna przerwa w akcji. Okazało się jednak, że przypuszczenia te były błędne. Wyczerpanie sowieckie było większe, niż pierwotnie sądzono, zaś skoncentrowane armie nie

mieckie okazały się zdolne do silnego uderzenia.

W tygodniu sprawozdawczym siły niemieckie, łamiąc kilkakrotne próby sowieckiego oporu, nie tylko zlikwidowały resztki klina sowieckiego wymierzonego przed miesiącem w kierunku kolana Dniepru, lecz zachwiały całym wielkim południowym frontem sowieckim. **P a d ł C h a r k ó w.** Bolszewicy zostali wyparci z Achtyrki, Bogoduchowa, Grajworona i Borysówki. Wojska niemieckie pod Iziumem i Woroszyłowgradem walczą o przeprawę przez Doniec. Zachodni brzeg Dońca jest już niemal całkowicie w rękach niemieckich i walki w tej chwili odbywają się na terenie zeszluzowanych umocnień sowieckich (umocnień z wiosny 1942).

Trudno przewidzieć dalszy bieg zdarzeń. Położenie sowieckie jest ciężkie. Na dobro wojsk sowieckich zapisać należy to, że odwrót nie jest panicznym, że straty w jeńcach i sprzęcie są stosunkowo niewielkie. Jeśli dodać do tego, że w tej chwili oparły się oddziały sowieckie o swe zeszluzowane umocnienia i jeśli wziąć pod uwagę, że rozpoczęły się już nad Dońcem wiosenne deszcze — można mieć pewną nadzieję, że Bolszewikom uda się w najbliższych paru tygodniach opanować położenie. Oczywiście — pewności żadnej w tym względzie nie ma. Inicjatywa wojenna na południu przeszła bowiem teraz w ręce Niemców.

W tej sytuacji jest rzeczą zrozumiałą, że nacisk sowiecki w rejonie Orła zelał, całe zaś wyrzuczenie sowieckiego

Komunikat opublikowany w Biuletynie Informacyjnym (najważniejszym organie prasowym AK) dotyczący zwalczania szantaży wobec ukrywających się Żydów i pomagających im Polaków.
Ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z mocy wyroków Sądu Specjalnego Cywilnego Okręgu Warszawskiego — zostali skazani na śmierć oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych:

1. ZDANOWSKI Tomasz-Stanisław, adwokat we Włochach, za działanie na szkodę Narodu Polskiego w charakterze konfidenta władz niemieckich (Gestapo).
  2. RUTKOWSKI Franciszek, podmajorzy Wodociągów i Kanalizacji w Warszawie.
  3. ŁACZYŃSKI Aleksander, b. soltys grotnady Osieck pow. Garwolin.
  4. GIEDROYC-MORDASIEWICZ Maria Wanda, tłumaczka Dyrekcji Policji Kryminalnej w Warszawie, za szpiegowanie Polaków i denuncjowanie ich przed władzami niemieckimi.
  5. MAGALAS Eugeniusz, Ukrainiec, pracownik Urzędu Pracy w Warszawie, za współpracę z okupantem w akcji wyłapywania i wywożenia ludności polskiej na roboty przymusowe do Rzeszy.
  6. ROZMUS Antoni, plutonowy Policji Kryminalnej, funkcjonariusz obozu karnego dla Polaków przy ul. Gesiej w Warszawie.
  7. WANDYCZ Zdzisław, sierżant Policji Kryminalnej, intendent obozu karnego dla Polaków przy ulicy Gesiej w Warszawie, za znęcanie się nad osobami osadzonymi w obozie karnym i wymuszanie od nich okupów.
  8. PILNIK Bogusław Jan, zam. Warszawa, ul. Pierackiego 17, za szantażowanie i wydawanie w ręce władz niemieckich ukrywających się obywateli polskich narod. żydowskiej.
  9. WIECHCINSKI vel WICHCINSKI Czesław, funkcjonariusz Kolejowego Urzędu Śledczego w Warszawie, ul. Chałubińskiego, za bezpodstawne ściganie działań popełnianych na szkodę okupanta na terenach kolejowych i za znęcanie się nad osobami zatrzymanymi na tych terenach.
- Z mocy wyroku Wojskowego Sądu Specjalnego w Warszawie został skazany na śmierć:
10. GRZELAK Tomasz, zam. w Warszawie, za sprzedaż powierzonej mu pod opieką broni.
- Wszystkie wyroki zostały wykonane przez zastrzelenie.

KIEROWNICTWO WALKI PODZIEMNEJ

Cywilne Sądy Specjalne (organ sądowy Polskiego Państwa Podziemnego) powstał w grudniu 1942 r. Natychmiast po powstaniu przystąpiły do karania przestępców w tym szmalcowników.

Obwieszczenie o wyrokach śmierci wydanych wobec donosicieli, konfidentów, policjantów i szantażystów.
Ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

Do
Pobratu „Gostopo“
w Radymnie.

Donoszą ci niejaki Janusz Władysław mieszkaniec m. Lubowa obecnie na roli około 17-tu, jest rozmawiającem gazetek na temat m. Lubowa. Rodzice jego nie wiedzą o jego zajściu, i po zwolnieniu mu wstąpił się po miesiąc gdzie swym kolegom rozdaje te zakazane gazetki.

Spójniciel.

Lubów dnia 18/II.41.

Do
szanownego pana Kreishauptmanna

Upierzejmie proszę przysyłać do wiadomości.

Żyd Lejtmann Teck zamieszkały w Lubowie, codziennie na ulicy rozmawia o polityce i to wszystko przecierko przedni Niemieckiemu melanonowie opowiada o bezbarbarianie w Niemczech, o braku jedzenia i t.d.

Donosy na ludność żydowską kierowane do władz niemieckich.
Ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej

Warszawa, 12.9.1940

W domu przy ul. Koszykowej Nr. 53 m. 38 mieszka żyd chrzczony **W. H a l b e r**, którego rodzice żydzi niechrzeni zostali usunięci z domu przy ul. Koszykowej Nr. 51

Żyd ten, tak ja sądzę, działa na niekorzyść Niemiec, rozdaje ulotki komunistyczne różnym znajomym i nieznanym. Pomaga mu w tym jego kochanka i przyjaciele.

Mimo że fizjonomia jego zdradza semitę /jasny blondyn z dużym nosem/ to jednak uchodzi za aryjczyka i nie nosi opaski żydowskiej.

Czuję się w obowiązku powiadomić o tem Władze, gdyż akcja ta zatacza coraz szersze kręgi. Ulotkę taką dołączam do listu.

Heil Hitler!

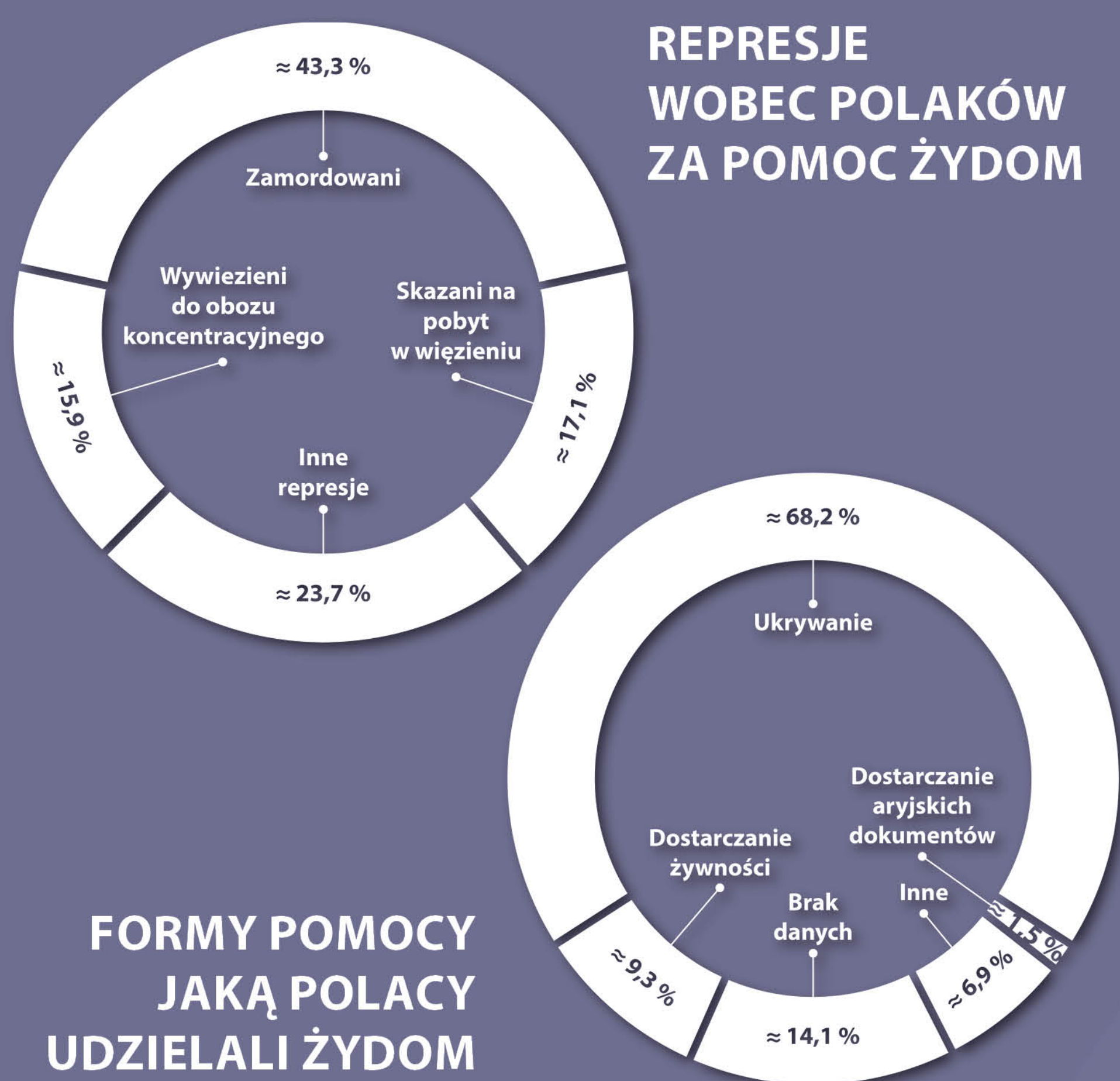

POLACY REPRESJONOWANI ZA POMOC ŻYDOM

Większość Polaków, którzy ratowali Żydów i zostało złapanych przez Niemców poniosło śmierć na miejscu lub zostało wysłanych do obozów koncentracyjnych. Tylko niektórzy z nich je przeżyli. Pozostali odbywali kary więzienia, wywożeni byli na roboty do Rzeszy, płacili wysokie grzywny i byli torturowani. Na wykresie tego typu represje ujęte zostały jako inne. Należy także pamiętać, że Niemcy stosowali różne formy represji jednocześnie (dla przykładu aresztowanie, bicie i karę grzywny czy aresztowanie, więzienie i umieszczenie w obozie koncentracyjnym). W diagramie dla jego przejrzystości wyodrębniono trzy końcowe i najczęściej stosowane represje niemieckie wobec Polaków.

Jedną z podstawowych form pomocy na terenie okupowanej przez Niemców Polski było ukrywanie ludności żydowskiej. Równocześnie Polacy brali na siebie żywienie ukrytych u nich ludzi, a także zapewniali im minimum higieny osobistej. Dożywali także Żydów w gettach i obozach oraz wyrabiali im fałszywe dokumenty, dzięki którym Żydzi mogli uchodzić za osoby innej narodowości. W diagramie ujęto także inne formy udzielania pomocy jak: dostarczenie korespondencji i pieniędzy czy pomoc w ucieczce z gett. Dla przejrzystości na wykresie przedstawiono podstawowy rodzaj udzielanej pomocy.

Źródło informacji: *Represje za pomoc Żydom na okupowanych ziemiach polskich w czasie II wojny światowej*, red. Martyna Grądzka-Rejak, Aleksandra Namysł, IPN, Warszawa 2019

SPRAWIEDLIWI WŚRÓD NARODÓW ŚWIATA

Tytułem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” do dnia 1 stycznia 2019 r. uhonorowano 27 362 osoby. U honorowani z krajów pozaeuropejskich (22 osoby) nie zostali uwzględnieni w wykresie.

- – narodowości z państw okupowanych przez III Rzeszę lub jej sprzymierzeńców
- ⤴ – narodowości z państw sprzymierzonych z III Rzeszą
- ⊖ – narodowości z państw neutralnych
- ⚡ – narodowości z państw/terytoriów nieokupowanych będących w stanie wojny z III Rzeszą

Liczba uhonorowanych nie odzwierciedla całej skali pomocy udzielanej Żydom podczas II wojny światowej. Tytuł Sprawiedliwy wśród Narodów Świata zostaje przyznany osobom na wniosek Żydom, którym udzielono pomocy.

Pomiędzy krajami w okupowanej Europie istniały istotne różnice w liczbie mieszkających tam Żydów, systemie okupacyjnym, stopniu zagrożenia dla osób, które pomagały ludności żydowskiej oraz wiele innych czynników, które wpływały na stosunek miejscowej społeczności do Żydów i możliwości ich ratowania. Liczba duńskich sprawiedliwych jest niewielka, ale na Górze Pamięci posadzono drzewko dla upamiętnienia duńskiego ruchu oporu.

Źródło informacji: <https://www.yadvashem.org/righteous/statistics.html>